

Materiały do badań wielokulturowej społeczności dawnej Rzeczypospolitej w zbiorach instytucji polonijnych

W wyniku kilku fal emigracyjnych ludności z ziem polskich, które miały miejsce w ciągu ostatnich dwóch stuleci, powstała poza granicami naszego kraju różnorodna i bogata spuścizna kulturalna obrazująca dorobek kilku pokoleń Polaków rozsiadanych niemal po wszystkich krajach świata. Znaczącą część tego dziedzictwa stanowią zbiory archiwalne, jak też muzealne i biblioteczne pozostałe po działalności zarówno osób prywatnych, jak i różnego typu instytucji. Obejmują one m.in. dokumentację niepodległościowego wychodźstwa polskiego po XIX-wiecznych powstaniach narodowych, zbiory uratowane od zagłady w czasie II wojny światowej, cenne archiwa osobiste i rodzinne działaczy politycznych, ludzi nauki i kultury, jak też dokumentację najnowszej emigracji politycznej z okresu PRL.

Wśród kilkudziesięciu liczących się obecnie instytucji polskich i polonijnych za granicą znajdują się zarówno instytucje powołane jeszcze w XIX w., jak i powstałe po II wojnie światowej. Przechowują one różnorodną pod względem formy i treści dokumentację, w tym cenne źródła do historii politycznej, gospodarczej Polski, jak też materiały dotyczące relacji dawnej Rzeczypospolitej z krajami sąsiednimi oraz z zamieszkującymi ją mniejszościami narodowymi i wyznaniowymi.

Celem niniejszego referatu jest próba scharakteryzowania bogatej spuścizny archiwalnej największych instytucji polskich i polonijnych pod kątem przydatności ich zbiorów do badania dziejów dawnej Rzeczypospolitej, a w okresie późniejszym – ziem południowo-wschodnich, które w XX w. weszły w skład II Rzeczypospolitej. Szczególną uwagę zwrócono na materiały do badań stosunków polsko-ukraińskich, ze względu na ich kluczowe znaczenie dla funkcjonowania wielokulturowego państwa polskiego na przestrzeni ostatnich stuleci.

Najstarsze źródła dotyczące relacji I Rzeczypospolitej z Rosją i zamieszkującymi ją społecznościami, głównie w formie XIX-wiecznych kopii lub odpisów, przechowywane są w jednej z najstarszych emigracyjnych instytucji polskich w Europie – Bibliotece Polskiej i Towarzystwie

Historyczno-Literackim w Paryżu, powołanych do życia w środowisku polskich emigrantów po powstaniu listopadowym. Instytucja ta przechowuje ponadto szereg ważnych źródeł do dziejów stosunków polsko-ukraińskich, jak też relacji z innymi nacjami w różnych okresach historycznych aż do czasów współczesnych.

Dokumenty XX-wieczne dotyczące polityki zagranicznej wobec państw sąsiednich, problemów granicznych i terytorialnych, spraw gospodarczych, demograficznych oraz religijnych na tzw. Kresach Południowo-Wschodnich, w tym relacji z innymi wyznaniem (Kościołem unickim, prawosławnym, protestanckim, społecznościami wyznania mojżeszowego) z lat 1918–1945 zachowały się w głównych ośrodkach polskich w Londynie: Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego, Studium Polski Podziemnej, Instytucie Józefa Piłsudskiego, Bibliotece Polskiej przy Polskim Ośrodku Społeczno-Kulturalnym.

Wiele bezcennych dla badanego tematu informacji zawierają zbiory najważniejszych instytucji polskich na kontynencie północnoamerykańskim: Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, działającego od 1943 r., Polskiego Instytutu Naukowego w Nowym Jorku, Centralnego Archiwum Polonii w Orchard Lake oraz Muzeum Polskiego w Chicago. Wśród nich znajdują się zarówno materiały obrazujące sytuację w wielonarodowościowej Rzeczypospolitej (np. w spuściźnie po znanym historyku tych zagadnień Oskarze Haleckim czy też w aktach rodowych Potockich z Łańcuta), jak też dokumenty ukazujące sytuację społeczno-polityczną i religijną w II Rzeczypospolitej oraz w okresie II wojny światowej. Szczególnie interesujące dla badaczy mogą być materiały obrazujące postawę mniejszości narodowych (głównie Ukraińców i Żydów) wobec państwa polskiego i rozgrywających się na jego obszarze konfliktów (wojna polsko-ukraińska 1918–1919, wojna z Rosją bolszewicką w 1920 r., kampania wrześniowa 1939 r.).